

SYLWIA NIEDZIELSKA

ANALIZA OSOBOWOŚCI SPRAWCÓW ZABÓJSTW

Zdefiniowanie pojęcia osobowość¹ jest bardzo trudne. Już na samym początku rozważań dotyczących tego zagadnienia nasuwa się pytanie, dlaczego tak jest? Czemu w tej dziedzinie jest tak wiele różnych teorii? Na ten problem stara się znaleźć odpowiedź P. G. Zimbardo², który wskazuje na fakt, iż poszczególne teorie różnią się od siebie punktem wyjścia, źródłami danych, a nawet zjawiskami, które próbują wyjaśnić³. Niektórzy teoretycy interesują się strukturą indywidualnej osobowości, inni procesami jej kształtowania się i rozwoju, jedni interesują się tym, co ludzie robią w sensie specyficznych zachowań lub ważnych wydarzeń życiowych, podczas gdy inni badają odczucia ludzi na ich własny temat. Zimbardo bardzo dobitnie podkreśla, iż każda

Mgr SYLWIA NIEDZIELSKA – adres do korespondencji: Wola Duta, 23-400 Biłgoraj.

¹ Osobowość jedno z podstawowych pojęć psychologicznych, rozumiane bądź jako zbiór względnie stałych cech psychicznych człowieka, różniących go od innych ludzi, warunkujących stałość jego zachowania, bądź jako system biologicznych i psychicznych właściwości człowieka, warunkujących organizację jego czynności psychicznych, tożsamość, kierunek i sposoby przystosowania się do otoczenia. Główne składniki tego systemu to postawy, przekonania, uczucia, motywy, potrzeby, a w szerokim ujęciu także inteligencja, zdolności i temperament, o kształtowaniu się w toku rozwoju osobniczego, na podłożu wrodzonych cech biofizjologicznych pod wpływem oddziaływań zewnętrznych i własnej aktywności jednostki (*Mała encyklopedia PWN*, Warszawa 1999, s. 570 n.).

² *Psychologia i życie* (tłum. z ang.), Warszawa: PWN 1999, s. 521.

³ Dużą rolę w tym względzie odgrywają metody badań stosowane w przypadku zagadnienia osobowości. Jak dotychczas wypracowano trzy główne metody pomiaru cech osobowości: laboratoryjną (rejestruje ona zachowania o niskim poziomie ogólności i sytuacyjną ocenę, dodatkowo na jej niekorzyść wpływają specyficzne laboratoryjne warunki, w jakich jest przeprowadzana), obserwacyjną i kwestionariusz (w badaniach naukowych kwestionariusze traktuje się jako metodę umożliwiającą weryfikację twierdzeń określonych koncepcji psychologicznych. Badania te obejmują dwa rodzaje analiz: nad strukturą cech oraz ich znaczeniem adaptacyjnym.) J. S t r e l a u, *Psychologia, Podręcznik akademicki, Podstawy psychologii*, Gdańsk: Gdańskie Wydawn. Psychologiczne 2003, s. 482-486.

teoria może nauczyć nas czegoś o osobowości, a łącznie zagadnienia te pomogą nam dowiedzieć się jak najwięcej o naturze ludzkiej.

Zagadnienie osobowości stało się ważne⁴, gdyż prawo karne przestało być ślepe i głuche na rzeczywistość psychiczną sprawcy przestępstwa, przestało być dyscypliną wyłącznie jurydyczną w typie tzw. czystego prawa. Pojmowanie przestępcy jako *homo sapiens* ustąpiło miejsca traktowaniu go jako człowieka o pewnych właściwościach psychicznych, z czym zaczął się liczyć wymiar kary i jej wykonanie, uwzględniając osobowość sprawcy. Nastąpiła inwazja psychologii na grunt nauk penalnych, które zapragnęły czerpać z jej osiągnięć, tak aby jak najmocniej oprzeć wymiar sprawiedliwości na momencie indywidualnym.

Samo pojęcie osobowości wywodzi się od łacińskiego słowa *persona* lub wyrażenia *personare* – dźwięczeć przez coś⁵. Słowo *persona* pochodzi prawdopodobnie od greckiego *prosopon*⁶. Oznaczało ono maskę, jaką nakładali w teatrze aktorzy greccy przy grywaniu dramatów, a potem aktorzy rzymscy w starożytności. Możliwe, że *persona* pochodzi od innego greckiego wyrażenia *peri soma* (wokół ciała), albo od starołacińskiego *persum*, które oznaczało głowę lub twarz. Możliwe jest wreszcie pochodzenie nazwy *persona* od łacińskiego zwrotu *per se una* lub *personare*. Niezależnie jednak, od jakiego słowa wywodzi się wyrażenie *persona*, oznaczało ono jeszcze w starożytności i maskę, i osobę o określonych właściwościach.

Osobowość bywa określana jako zespół względnie stałych właściwości psychicznych, wpływających na sposób zachowania się konkretnej jednostki, pozwalających przewidywać, jak postąpi ona w pewnych typowych sytuacjach⁷. W podobny sposób osobowość definiuje K. Badźmirowska-Masłowska. Określa ona ją jako system psychicznych cech człowieka, dostatecznie trwałych, ogólnych i istotnych z punktu widzenia możliwości wyjaśniania jego zachowania. Według niej na tę strukturę składa się: inteligencja, zdolności, poglądy, przekonania, postawy, temperament, potrzeby, zainteresowania, odporność psychiczna człowieka⁸. W psychiatrii osobowość określana

⁴ M. K u ć, J. N i e w i a d o m s k a, *Kara kryminalna. Analiza psychologiczno-prawna*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2004, s. 14 n.

⁵ A. B i l i k i e w i c z, *Osobowość i uwagi ogólne na temat zaburzeń osobowości*, w: *Psychiatria*, red. A. Bilikiewicz, W. Strzyżewski, Warszawa: PZWL 1992, s. 83.

⁶ S. S i e k, *Struktura osobowości*, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1986, s. 11.

⁷ Z. C z e c z o t, T. T o m a s z e w s k i, *Kryminalistyka ogólna*, Toruń: Wydawn. COMER 1996, s. 108.

⁸ *Młodociani sprawcy zabójstw w Polsce*, Kraków: Zakamycze 2000, s. 80 n.

jest jako wieloczynnikowa struktura dynamiczna, która integruje i reguluje zachowanie się człowieka oraz jego relacje ze światem zewnętrznym⁹.

W piśmiennictwie naukowym wyróżniono kilkadziesiąt definicji osobowości, które Allport¹⁰ podzielił na pięć grup: definicje filozoficzne, prawne, socjologiczne, biospołeczne¹¹ i psychologiczne. W każdej w wymienionych dziedzin przydatna będzie inna definicja. Ważną rolę w lepszym zrozumieniu pojęcia osobowości odgrywają teorie osobowości. A. Jakubik wymienia cztery podstawowe grupy teorii osobowości:

- konstytucjonalne teorie typologiczne, przyjmujące przede wszystkim biologiczne uwarunkowanie rozwoju osobowości;
- teorie dynamiczne, których geneza wiąże się z rozwojem psychoanalizy i kierunków pokrewnych;
- teorie cech osobowości, które przypisują ważną rolę w rozwoju jednostki różnym czynnikom (biologicznym, psychologicznym i społeczno-kulturowym);
- teorie systemowe, oparte głównie na poznawczych teoriach osobowości.

Konstytucjonalne¹² teorie typologiczne zakładają, że istnieje zależność między typem budowy ciała a skłonnością do chorób psychicznych. U ludzi zdrowych da się zauważyć związek między typem konstytucjonalnym a cechami psychicznymi, występującymi jedynie w większym nasileniu u osób z daną chorobą psychiczną.

Teorie dynamiczne podkreślają znaczną siłę dynamiczną w rozwoju i działaniu człowieka. Punktem wyjścia dla tych teorii była freudowska koncepcja osobowości, która zakładała trójskładnikowy model: *id*, *ego* i *superego*. W tej trójwymiarowej strukturze osobowości *id* (ono) oznacza ogół prymitywnych, nieświadomych tendencji popędowych. Wszelkie oddziaływania wychowawcze, internalizacja norm społecznych i moralnych kształtują *superego*, czyli

⁹ A. J a k u b i k, *Zaburzenia osobowości*, w: *Psychiatria*, red. A. Bilikiewicz, Warszawa: PZWL 1992, s. 415.

¹⁰ B i l i k i e w i c z, dz. cyt., s. 83.

¹¹ Definicje biospołeczne są dość bliskie potocznemu rozumieniu terminu osobowość jako „społecznej wartości bodźcowej” jednostki. W tym ujęciu osobowość jednostki określana jest przez to, jak reagują na nią inni ludzie. Można nawet powiedzieć, iż jednostka ma taką osobowość, jaka przejawia się w reakcjach innych. (C. S. H a l l, G. L i n d z e y, J. B. C a m p b e l l, *Teorie osobowości*, Warszawa: PWN 2004, s. 31).

¹² Kretschmer uważa dodatkowo, że cechą konstytucjonalnych teorii osobowości jest dziedziczność biologicznych determinantów psychicznych. Podkreśla on, że właściwości biopsychiczne każdej jednostki ludzkiej mają, podobnie jak w teoriach kręgu psychoanalitycznego, genezę w zadatkach przekazywanych przez organizmy rodzicielskie potomków. Dlatego określonym cechom konstytucji cielesnej ściśle muszą odpowiadać dające się niemal jednocześnie ustalić cechy psychiczne. S. G e s t r e m a n n, *Osobowość, wybrane zagadnienia psychologiczne*, Warszawa: PZWS, 1970, s. 169 n.

w jakimś sensie sumienie człowieka. W myśl założeń psychoanalizy Freuda, zachowanie się człowieka jest wypadkową sił *id* i *superego*, regulowanych przez świadomą część struktury osobowości, którą nazwał *ego* (ja). Regulacja ta, nie pozwalająca na zbyt silny nacisk sił tkwiących w *id* lub płynących ze świata zewnętrznego, polega na uruchomieniu mechanizmów obronnych *ego*. W rezultacie integracyjnej funkcji *ego* następuje proces sublimacji (uwznioślenia) popędów.

Teorie cech osobowości charakteryzują się klasyfikowaniem ludzi według stałych właściwości, dyspozycji psychofizycznych, czyli cech. Cecha, to hipotetyczny komponent osobowości, definiowany przez przypisywanie ogólnej nazwy dla współwystępujących zachowań. Takie ujęcie osobowości odbywa się w kategoriach opisowych (deskryptywnych) zachowań człowieka, które wykazują pewną regularność i podobieństwo u różnych ludzi w tych samych lub zbliżonych sytuacjach. Kryterium opisowe cech stanowi płaszczyznę porozumienia między psychiatrami reprezentującymi różne orientacje teoretyczne. W myśl tej koncepcji struktura osobowości byłaby określonym opisem pewnych zachowań i jednocześnie ich wyznacznikiem.

Teorie systemowe opierają się głównie na poznawczych koncepcjach osobowości i ogólnej teorii systemów. Były one wyrazem dążenia do całościowego (holistycznego) ujmowania zjawisk psychicznych, przede wszystkim osobowości pod wpływem rozwoju teorii informacji, cybernetyki i krytyki redukcjonistycznego podejścia w nauce. W przeciwieństwie do podejścia redukcjonistycznego, podejście systemowe łączy w jedną spójną całość czynniki biologiczne, psychologiczne i społeczno-kulturowe, determinujące rozwój i funkcjonowanie osobowości.

Ciekawego podziału teorii osobowości dokonał W. Szewczuk¹³. Podzielił je na dwie grupy, na teorie introgenne i ekstragenne, w zależności od tego, czy genezy osobowości poszukuje się w samej jednostce, czy w jej wrodzonych dyspozycjach, siłach, tendencjach, czy też w świecie otaczającym, szczególnie w warunkach życia społecznego; czy ukierunkowanie aktywności jednostki i jej treść ujmują jako wyznaczone tkwiącymi immanentnie w naturze jednostki celami, czy też jako kształtujące się pod wpływem oddziaływań świata, w którym jednostka żyje.

Obecnie wprowadzane są do literatury ciągle nowe definicje osobowości. Jedną z nich zaproponował Eysenck¹⁴. Według niego osobowość to względnie stała i trwała organizacja charakteru, temperamentu, intelektu oraz konsty-

¹³ *Encyklopedia psychologii*, red. W. Szewczuk, Warszawa: Fundacja Innowacja 1998, s. 365 n.

¹⁴ S i e k, dz. cyt., s. 14.

tucji fizycznej osoby, determinująca specyficzny sposób przystosowania się jednostki do otoczenia. Ten wybitny psycholog genezę przestępstwa wiąże z zaburzeniami osobowości typu psychopatii, ekstrawersji lub nadmiernej emocjonalności. Zdaniem Eysencka¹⁵ w genezie tych zaburzeń dominują czynniki biologiczne, przy czym istota ich polega na niewykształceniu odruchów warunkowych (mechanizmów hamujących), właściwych normalnie funkcjonującej w społeczeństwie osobowości. Uczony ten w bardzo obrazowy sposób przedstawił model łączący typy, cechy i zachowania w hierarchiczny system. Wyróżnił on cztery typy osobowości¹⁶:

- melancholik (introwertyk): cichy, nietowarzyski, z rezerwą, pesymistyczny, poważny, sztywny, lękliwy, chimeryczny;
- choleryk (ekstawertyk): aktywny, optymistyczny, zmienny, pobudliwy, agresywny, niespokojny, nadwrażliwy;
- flegmatyk: spokojny, zrównoważony, rzetelny, kontrolujący się, ugodowy, rozważny, ostrożny, bierny;
- sangwinik: przywódczy, beztroski, żywy, łatwy we współżyciu, rozmowny, otwarty, towarzyski.

Typy te stanowią obecnie podstawę, jeżeli chodzi o rozróżnienie osobowości. Są swego rodzaju kanonem w tej dziedzinie.

Ważnym zagadnieniem, jeżeli chodzi o osobowość, są jej zaburzenia¹⁷ występujące niejednokrotnie u sprawców przestępstw, w tym zabójców. Wśród tych zaburzeń można wyróżnić trzy psychopatologie:

- swoiste zaburzenia osobowości;

¹⁵ A. M a r e k, *Kryminologia*, cz. 1. *Skrypty i teksty pomocnicze*, Toruń: Uniwersytet im. M. Kopernika 1986, s. 59 n.

¹⁶ Z i m b a r d o, dz. cyt., s. 524.

¹⁷ Zaburzenia osobowości są to głęboko utrwalone wzorce zachowań, odbiegające od przeciętnych wzorców przyjętych w danej kulturze, a charakteryzujące się mało elastycznymi reakcjami na różne sytuacje indywidualne i społeczne oraz trudnościami w wielu zakresach funkcjonowania psychologiczno-społecznego. *Psychiatria*, red. A. Bilikiewicz, Warszawa: PZWL 1992³, s. 415 n. Cechy dodatkowe w zaburzeniach, jeżeli chodzi o zaburzenia osobowości, wyróżniają M. E. P. Seligman i E. F. Walker. Podkreślają oni, że wzorce zachowań nie tylko odbiegają od oczekiwań kultury, ale mają dodatkowo sztywny charakter i objawiają się w szerokim zakresie sytuacji osobistych i społecznych. Ten trwały wzorec prowadzi do klinicznego, znaczącego pogorszenia stanu lub ograniczenia w społecznych, zawodowych i innych ważnych obszarach funkcjonowania. Jest on dodatkowo stabilny i długotrwały, pojawia się nie później, niż w okresie dojrzewania lub wczesnej dojrzałości. Trudno go wyjaśnić ujawnieniem się lub skutkiem innego zaburzenia psychicznego. Nie jest on spowodowany fizjologicznymi skutkami zażywania określonych substancji (np. narkotyków czy leków) lub ogólnym stanem somatycznym (np. urazem głowy). M. E. P. S e l i g m a n, E. F. W a l k e r, D. L. R o s e n h a n, *Psychopatologia*, przeł. J. Gilewicz, A. Wojciechowski, Poznań: Wydawn. Zysk i s-ka 2003¹, s. 446.

- mieszane i inne zaburzenia osobowości;
- trwałe zmiany osobowości, nie wynikające z uszkodzenia ani z choroby mózgu.

Swoiste zaburzenia osobowości są głębokimi zmianami charakteru i sposobu zachowania jednostki, obejmującymi zazwyczaj kilka wymiarów (cech) osobowości i prawie zawsze związanymi z zakłóceniem funkcjonowania psychospołecznego. Zalicza się do nich zespoły kliniczne, które spełniają następujące kryteria ogólne: wyraźnie nieprawidłowe postawy i zachowania wyróżniające się w wielu strefach psychicznych i związkach z innymi ludźmi, długotrwałość nieprawidłowych zachowań, wzorzec nieprawidłowego zachowania się jest całościowy i niedostosowany do sytuacji indywidualnych i społecznych, zaburzenia pojawiają się w okresie późnego dzieciństwa lub w okresie młodzieńczym i utrzymują się nadal w okresie w wieku dojrzałym, zaburzenia prowadzą do poczucia subiektywnego cierpienia (dyskomfortu psychicznego), często, lecz nie zawsze, współwystępują z pogorszeniem funkcjonowania w rolach zawodowych i społecznych. Swoiste zaburzenia podzielić można na kilka postaci: osobowość paranoiczną¹⁸, schizoidalną¹⁹, dyssocyjną²⁰, chwiejną emocjonalnie²¹, histrioniczną²², anankastyczną²³, lęko-

¹⁸ Osobowość paranoiczną cechuje: brak tolerancji na krytykę i niepowodzenia, znaczna nadwrażliwość (sensytywność), silne przeżywanie braku akceptacji ze strony otoczenia, skłonność do zniekształconego postrzegania rzeczywistości oraz opacznej interpretacji faktów, przesadne odnośnienie do siebie różnych wydarzeń, tendencja do oskarżania innych i przypisywania im nieprzyjaznych zamiarów: często zdarzenia przypadkowe, zachowania obojętne lub wręcz przyjazne są odbierane jako umyślnie wrogie, pogardliwe lub poniżające. Zwykle następuje nadmierne poczucie własnej wartości, przecenianie własnych możliwości, uzdolnień i uprawnień, przekonanie o swojej wyjątkowości i nieomyślności, wysoki poziom aspiracji, postawa wyższościowa – stąd każda ocena krytyczna wyzwała silne poczucie krzywdy i odrzucenia, połączone nieraz z agresją i natarczywym domaganiem się swoich praw. Osoby tego typu charakteryzuje dodatkowo nieufność, nawracająca i niczym nieuzasadniona podejrzliwość. Żyją one w stałym poczuciu zagrożenia i gotowości do odpierania ataków, często same stają się agresorami (A. J a k u b i k, *Zaburzenia osobowości*, Warszawa: PZWL 1997, s. 77 n.).

¹⁹ Osobowość schizoidalną cechuje: unikanie bliższych kontaktów emocjonalnych i społecznych, połączone z wyraźną tendencją do samotnictwa i izolacji, brak syntonii (empatii), ograniczeniem zdolności do wyrażania uczuć i odczuwania przyjemności, chłodną rezerwą i dystansem w stosunku do otoczenia oraz pewną niewrażliwością na obowiązujące normy i konwencje społeczne (stąd zachowania oceniane jako ekscentryczne, tajemnicze lub dziwaczne), skłonność do fantazjowania i ucieczki we własny świat przeżyć wewnętrznych, reakcje lękowe lub ksobne w kontaktach międzyosobowych (*Psychiatria*, red. Bilikiewicz, s. 419).

²⁰ Osobowość dyssocyjną charakteryzuje: trwała niezdolność do związków uczuciowych z innymi ludźmi, bezosobowy stosunek do życia seksualnego (przedmiotowe traktowanie partnera), brak poczucia winy i wstydu, postawa nieodpowiedzialności i lekceważenia norm, reguł i zobowiązań społecznych, nieumiejętność odraczania satysfakcji (dążenie do natychmiastowego zaspokajania popędów i potrzeb), utrwalone i nieadekwatne zachowania antyspo-

wą²⁴, zależną²⁵, inne określone zaburzenia osobowości i zaburzenia bliżej nie określone.

Zaburzenia osobowości mieszane i inne obejmują z jednej strony rozpoznania łączne (np. osobowość paranoiczno²⁶-schizoidalna²⁷), zaliczane do za-

łączne, autodestrukcyjny wzorzec życia (np. po okresie dobrego przystosowania a nawet sukcesów, niszczenie dotychczasowych osiągnięć z przyczyn dla otoczenia niezrozumiałych), nieumiejętność planowania odległych celów (koncentracja na teraźniejszości, znaczna aktywność dla osiągnięcia celu doraźnego), niezdolność przewidywania skutków własnego postępowania, niezdolność wysuwania wniosków z doświadczeń, nie dające się logicznie wyjaśnić przerywanie każdej podjętej konstruktywnej działalności, zmienność i nietrwałość dążeń, w miarę sprawna ogólna inteligencja, nierozróżnianie granicy między rzeczywistością a fikcją, prawdą a kłamstwem, brak lęku, nietypowa lub niezwykła reakcja na alkohol, częste szantażowanie otoczenia samobójstwem, tendencja do samouszkodzeń (tamże, s. 419 n.).

²¹ Zaburzenia osobowości w tym wypadku przejawiają się tu niestałością i nie dającą się przewidzieć zmiennością nastroju, nadmierną drażliwością, skłonnością do wybuchów gniewu, złości, nienawiści, agresji (słownej lub fizycznej), a niekiedy rozpacz lub uwielbienia. Działania impulsywne cechuje brak kontroli, nieprzewidywanie ich konsekwencji, konfliktowość, agresywność oraz tendencja do ich powstrzymywania, gdy są potępiane lub kończą się niepowodzeniem. (J a k u b i k, dz. cyt., 1997, s. 78 n.).

²² Osobowość histrioniczną cechuje płytkość, chwiejność i nieautentyczność demonstrowanych uczuć, egocentryzm, nieuwzględnianie potrzeb innych osób, zmienna, żywa i przesadna emocjonalność, teatralność zachowań i skłonność do dramatyzowania, sugestywność, łatwość ulegania wpływowi innych osób lub okoliczności, zależność od otoczenia, rozległy świat marzeń i fantazji, tendencja do manipulowania otoczeniem w celu osiągnięcia własnych zamierzeń, nieprawidłowość sfery seksualnej (np. zachowania uwodzicielskie, potrzeba silnych podnieć, nadpobudliwość lub oziębłość i niedojrzałość seksualna) (*Psychiatria*, red. Bilikiewicz, s. 421).

²³ Osobowość anankastyczną charakteryzuje sztywność zasad moralnych, przesadne poczucie odpowiedzialności i obowiązku, nietolerancyjność, dążenie do perfekcjonalizmu, zamiłowanie do porządku, ładu i czystości ze stale nawracającymi wątpliwościami, prowadzącymi do drobiazgowej dokładności, skrupulatności, sprawdzania ostrożności, uporu oraz do trudności w podejmowaniu decyzji. Mogą pojawiać się uporczywe, niepożądane myśli czy impulsy, które nie osiągają nasilenia typowego dla zespołu natręctw (J a k u b i k, dz. cyt., 1997, s. 80).

²⁴ Osobowość lękowa (zwana też osobowością lękliwą lub unikającą) charakteryzuje się uporczywym i wszechogarniającym uczuciem napięcia, niepokoju lub lęku, poczuciem niepewności, nieśmiałości, nieprzystosowania, nieatrakcyjności i małej wartości, silnym pragnieniem akceptacji i uznania, a w związku z tym nadmierną wrażliwością na krytykę i odrzucenie, co powoduje zawężanie osobistych więzi społecznych oraz niechęć do wchodzenia w bliższe relacje z ludźmi z obawy przed aprobatą, ograniczonym stylem życia, uwarunkowanym dominującą potrzebą zapewniania sobie poczucia bezpieczeństwa, ciągłą samokontrolą i przesadnym analizowaniem własnego zachowania (*Psychiatria*, red. Bilikiewicz, s. 422).

²⁵ Osobowość zależna cechuje się biernym podporządkowaniem się otoczeniu, bezwolnym opieraniem się na innych w podejmowaniu mniej lub bardziej ważnych decyzji życiowych (ze skłonnością do częstego przenoszenia na nich odpowiedzialności), nadmierną obawą przed porzuceniem, poczuciem niepewności, bezradności i niekompetencji, uległością wobec życzeń i wymagań innych ludzi (zwłaszcza osób starszych lub posiadających autorytet), unikaniem

burzeń osobowości mieszanej, z drugiej strony nie mieszają się w opisanych swoistych typach osobowości i zwykle towarzyszą innym zaburzeniom psychicznym. Inną grupę stanowią zachowania dorosłych charakteryzujące się trwałością (utrzymujące się co najmniej 2 lata), niewynikające z uszkodzenia ani z choroby mózgu. Pojawiają się one często już w okresie dojrzałości w następstwie silnego lub długotrwałego stresu, skrajnej deprywacji potrzeb, kalectwa lub przewlekłej choroby somatycznej, przejścia poważnej choroby psychicznej u ludzi, u których przedtem nie stwierdzono zaburzeń osobowości²⁸.

W powyższym podziale nie uwzględniono zagadnienia osobowości neurotycznej, a odgrywa ona bardzo dużą rolę, jeżeli chodzi o przestępców dokonujących zabójstw. Neurotyzm jest związany z huśtawką nastrojów, poczuciem niższości, ze słabym przystosowaniem emocjonalnym, brakiem odpowiedzialności społecznej, nieufnością, brakiem wytrwałości, nieśmiałością społeczną, hipochondrią i brakiem opanowania. Istnieje wiele teorii na temat

trudności oraz łatwym wycofywaniem się z podjętych decyzji i działań, nadwrażliwością na stresy psychiczne i somatyczne, niedostatecznym wypełnianiem codziennych zadań z powodu braku napędu, aktywności, inicjatywy i samodzielności oraz dużej męczliwości i małej zdolności do odczuwania przyjemności (J a k u b i k, dz. cyt., 1997, s. 81).

²⁶ Osobowość paranoiczna charakteryzuje się brakiem zaufania i podejrzliwością wobec innych oraz interpretacją ich motywów jako wrogich, na co wskazują przynajmniej cztery z następujących kryteriów: 1. mimo braku dostatecznych podstaw podejrzewa, że inni go wykorzystują, ranią lub oszukują, 2. jest zaabsorbowany nieuzasadnionymi wątpliwościami co do lojalności i wiarygodności przyjaciół lub znajomych, 3. niechętnie zwierza się innym z powodu bezpodstawnego lęku, że jego ujawnione informacje mogą być użyte przeciwko niemu, 4. w życzliwych uwagach i zdarzeniach doszukuje się ukrytych prób poniżenia lub grożenia, 5. uporczywie chowa urazy, tzn. nie dopuszcza zniewag, ran ani krytyki, 6. dostrzega ataki na swój sposób bycia lub dobre imię, których nie mogą dostrzec inni i natychmiast odpowiada gniewem i kontratakiem, 7. wielokrotnie, mimo braku podstaw, podważa wierność małżonka lub partnera seksualnego (S e l i g m a n, W a l k e r, R o s e n h a n, dz. cyt., s. 409).

²⁷ Osobowość schizoidalna przejawia się poprzez utrzymujący się wzorec wycofania się z relacji społecznych i ograniczony zakres ekspresji emocji w sytuacjach interpersonalnych, pojawiający się po raz pierwszy w okresie wczesnej dorosłości i obserwowany w różnorodnych kontekstach, przy spełnieniu przynajmniej jednego z czterech następujących kryteriów: 1. brak pragnienia i brak przyjemności czerpanych z bliskich relacji z innymi, między innymi z bycia członkiem rodziny, 2. niemal zawsze wybiera aktywności samotnicze, 3. przejawia niewielkie, jeżeli w ogóle jakiegokolwiek, zainteresowanie doświadczeniami seksualnymi z innymi osobami, 4. czerpie przyjemność z niewielu, jeżeli w ogóle z jakichkolwiek, form aktywności, 5. poza krewnymi pierwszego stopnia nie ma bliskich przyjaciół ani osób zaufanych, wydaje się obojętny na pochwałę lub krytykę ze strony innych, 6. okazuje chłód emocjonalny, obojętność lub przytłumione stany emocjonalne (S e l i g m a n, W a l k e r, R o s e n h a n, dz. cyt., s. 408).

²⁸ *Psychiatria*, red. Bilikiewicz, s. 423.

podłoża neurotyzmu. Jedną z nich mówi, że jest nią zróżnicowanie w funkcjonowaniu limbicznego układu aktywacyjnego. U neurotyków układ ten jest bardziej reaktywny²⁹. Zachowanie neurotyków charakteryzuje się tym, iż jednostki nią obdarzone konstruują cele życiowe nieadekwatne do swoich możliwości i uzdolnień, tworzą stałe wartości, normy i zasady wewnętrznie sprzeczne i niekonsekwentne. Tworzą nierealistyczne i często niemożliwe do urzeczywistnienia plany działań, podejmują je i porzucają bez zrozumiałego uzasadnienia, nie uczą się na błędach, budują zastępcze plany działania, przysparzające po chwilowych korzyściach wielu kłopotów, cierpienia jednostce i jej otoczeniu³⁰.

Wspólną cechą zaburzeń osobowości tych jednostek jest to, iż nie można ich zdiagnozować wcześniej niż w okresie dorosłości (pacjent powinien mieć przynajmniej osiemnaście lat). Diagnozę można postawić również dzieciom, jeśli spełniają wszystkie stosowne kryteria, oznaki behawioralne muszą być jednak widoczne przez co najmniej rok. W występowaniu niektórych zaburzeń osobowości można również dostrzec pewne zróżnicowanie płciowe. Do usta-

²⁹ *Klasyczne i współczesne koncepcje osobowości*, red. A. Galdowa, t. I, Kraków: Wydawn. UJ 1999, s. 250 n.

³⁰ *Zarys metod leczenia w psychiatrii*, red. Bilikiewicz, s. 206. (A. Bilikiewicz przytacza w swojej pracy koncepcje Karen Horney na temat neurotyzmu. Podkreśla ona, iż istotną rolę w kształtowaniu się osobowości ma rozwój, który uruchamia wszystkie uzdolnienia i dyspozycje, potencjalnie tkwiące w człowieku. W przypadku neurotyzmu całkowita energia jednostki wykorzystywana jest do realizacji Ja – idealnego. Rozpoczyna się pogoń za idealnością, potrzeba osiągnięcia perfekcji, której zewnętrznym wyrazem jest neurotyczna ambicja. U neurotyków zdarzają się częste zmiany przedmiotu i kierunku działania. Pogoń za wielkością wyraża się niekiedy destruktywnie w postaci triumfowania w aktach zemsty. Jednocześnie destrukcyjny charakter tego dążenia jest głęboko kamuflowany. Neurotycy przeżywają swego rodzaju konflikt w postaci poczucia winy, skrępowania, zahamowania, cierpienia. Przejawia się on między innymi poprzez:

- stawianie sobie wymagań aż do samodestrukcji z uczuciem nienawiści do siebie, kiedy wymaganiom nie można sprostać;
- oskarżanie własnej osoby najczęściej o błędy w postępowaniu w sytuacji, w której obiektywnie nie miało się szans powodzenia;
- pogarda dla siebie, dla swoich cech psychicznych i fizycznych, z nieustannym przeprowadzaniem porównań z innymi na swoją niekorzyść, występuje przy tym drażliwość wynikająca z przekonania, że inni gardzą nim, tak jak on gardzi sobą;
- autofrustracja – neurotyczne potrzeby i wymagania wobec siebie i innych nie mogą zostać spełnione ze względu na swoją kompulsywność;
- samoudręka – straszenie samego siebie chorobą i rozbudowywanie tych lęków, tendencje masochistyczne i niekiedy sadystyczne, przy utożsamianiu się z osobą słabą;
- impulsy i czyny autodestrukcyjne, np. myśli i próby samobójcze, nadużywanie kawy, alkoholu, narkotyków, niektóre czynności przypadkowe;
- impulsy i czyny autodestrukcyjne, np. myśli i próby samobójcze, tj. kaleczenie się, niszczenie ważnych dla siebie dokumentów, porzucanie dobrze zapowiadającej się pracy itp.).

lonych różnic płciowych można zaliczyć tendencje mężczyzn do ujawniania zaburzeń antyspołecznych i paranoidalnych, a u kobiet do prezentowania osobowości histrionicznej i zależnej, chociaż niejednokrotnie sugerowano, że może to wynikać z uprzedzeń płciowych klinicystów dokonujących diagnozy zaburzenia. Dodatkowo należy stwierdzić, że zaburzenia występujące u kobiet charakteryzują się mniejszym upośledzeniem funkcjonowania społecznego i zawodowego oraz większym zaniepokojeniem osobistym niż te, które częściej obserwuje się u mężczyzn³¹.

Szymusik i E. Leśniak³² uwzględniając osobowość sprawców zabójstw wyodrębnili trzy grupy zabójców:

– chłodno uczuciowych (ze znacznym obniżeniem uczuciowości wyższej, których cechuje brak rozumienia norm moralnych i brak pozytywnych nastawień do ludzi);

– nadpobudliwych uczuciowo (ze skłonnością do spięrzeń afektów³³);

– odhamowanych (u których w związku ze zmianami w ośrodkowym układzie nerwowym osłabieniu ulega proces hamowania reakcji).

Dużą rolę w charakterystyce osobowości sprawców zabójstw mają zaburzenia³⁴ występujące u tych osób w szczególności psychopatie³⁵. Cechą charakterystyczną psychopatii jest jej niezmiennosc. Nie jest ona chorobą, lecz pewnym stanem organizmu i polega na nieprawidłowym rozwoju osobowości, czy też na pewnym jej niedorozwoju w określonych strefach. Podkreśla się, że psychopatia jest jednym z najbardziej wieloznacznych i kontrowersyjnych pojęć psychiatrycznych, swoistym diagnostycznym „koszem na śmieci”, do którego wrzuca się rozpoznawczo wątpliwe przypadki. Psychopatia uzewnętrznia się poprzez anormalne objawy w dziedzinie uczuć, temperamentu, charakteru, woli i popędów, a nie intelektu. Psychopata pod wpływem zaburzeń popada w konflikty z samym sobą lub otoczeniem.

³¹ Seligman, Walker, Rosenhan, dz. cyt., s. 402 n.

³² A. Szymusik, E. Leśniak, *Psychiatryczne i psychologiczne aspekty zabójstw*, PK 1975, nr 113, s. 50-54.

³³ Afekty są to procesy emocjonalne (najczęściej gniewu lub strachu) pojawiające się nagle, przebiegające gwałtownie i z dużą siłą, ale stosunkowo krótkotrwałe; dominują one nad procesami emocjonalnymi (Czeczot, Tomaszewski, dz. cyt., s. 105).

³⁴ Przez zaburzenia osobowości rozumie się głęboko utrwalone wzorce zachowań, odbiegające od przeciętnych wzorców przyjętych w danej kulturze, a charakteryzujące się mało elastycznymi reakcjami na różne sytuacje indywidualne i społeczne oraz trudności w wielu zakresach funkcjonowania psychiczno-społecznego. Definicja ta została wprowadzona przez Światową Organizację Zdrowia X Rewizji Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób, Urazów i Przyczyn Zgonów (Jakubik, dz. cyt., w: *Psychiatria*, red. Bilikiewicz, s. 415 n.).

³⁵ Hanousek, Leszczyski, dz. cyt., s. 145 n.

Ciekawych spostrzeżeń na temat psychopatii i jej związku z osobowością dokonał T. Bilikiewicz³⁶. Wprowadził on termin „charakteropatia”. Dotyczy on tych wypadków, w których daje się wykryć uszkodzenie tkanki mózgowej, aczkolwiek obraz kliniczny jest podobny do psychopatii. O ile więc w odniesieniu do psychopatii nie da się obecnie ustalić jej etiologii, o tyle w przypadku charakteropatii związek między uszkodzeniami centralnego układu nerwowego a zmianami osobowości danego osobnika jest ewidentny. U psychopatów możemy zauważyć liczne, negatywne z punktu widzenia społecznego cechy, takie jak: chłód uczuciowy lub uczuciowa obojętność, powierzchowność uczuć, brak lub upośledzenie uczuciowości wyższej, okrucieństwo, brak wrażliwości na cierpienia innych ludzi, egoizm, chwiejność charakteru, zaburzenia popędu płciowego i wiele innych cech negatywnych.

Szczególną grupą zabójców, u których cechy osobowe wysuwają się na czoło, są zabójcy popełniający przestępstwo z motywów seksualnych³⁷. Wykazują oni zdecydowaną przewagę introwertywnych cech osobowości. Wysoka introwersja utrudniała dodatkowo nawiązywanie bliższych kontaktów z innymi ludźmi, warunkowała sztywność percepcyjną i rozbudowanie sfery marzeniowo-wyobrażeniowej. Wraz z wysokim, podobnie jak w przypadku pozostałych sprawców, poziomem nieźrównoważenia emocjonalnego (neurotyzmem) determinowała również skłonności do kumulowania napięcia emocjonalnego. Współwystępowanie introwersji i neurotyzmu warunkowało występowanie takich cech temperamentalno-charakterologicznych, jak: apatyczność, lękliwość, sztywność, pesymizm, powściągliwość czy nietowarzyskość. Zabójcy ci, podobnie jak zabójcy z motywów ekonomicznych, wykazują wysoki poziom psychopatii.

Trudności adaptacyjne tego rodzaju sprawców mają swoje źródło w osłabieniu kontaktów emocjonalnych z otoczeniem oraz w braku zdolności do korzystania z własnych doświadczeń i lekceważeniu powszechnie przyjętych zasad współżycia społecznego. Charakteryzuje ich przewaga głębokiej, ukrytej i kontrolowanej wrogości, przejawiającej się nieufnością, podejrzliwością i skłonnościami do przeżywania negatywnych emocji wobec ludzi. Sprawcy tego rodzaju, przy dużej wewnętrznej i emocjonalnej gotowości do tłumienia swoich negatywnych stanów uczuciowych, przejawiają skłonności do kumulowania napięcia emocjonalnego i stosunkowo rzadko decydują się na bezpośredni, otwarty atak skierowany przeciwko innym ludziom. W swoim środo-

³⁶ T. Bilikiewicz, H. Grabowska, *Psychiatria*, Warszawa 1970, s. 313.

³⁷ J. K. Gierowski, J. Heitzman, A. Szymusiak, *Sprawcy zabójstw na tle seksualnym – psychopatologia, osobowość i motywacja*, „Palestra” 1994, nr 1-2, s. 68-71.

wisku uchodzą w związku z tym za osoby grzeczne, układne, spokojne czy psychasteniczne i dobrze przystosowane.

W całej populacji zabójców, niezależnie od motywów³⁸, przeważały osoby dojrzałe, które swoje czynności regulowały najczęściej na poziomie emocjonalno-popędowym. Obniżona była w tej grupie zdolność do modulowania reakcji emocjonalnych oraz tolerancja na zwłokę. Osoby te przeżywały często trudności w powstrzymaniu się przed natychmiastowym zaspokojeniem swoich potrzeb i ograniczeniem wielkości wymagań, były również nadmiernie skoncentrowane na teraźniejszości. Sprawcy zabójstw seksualnych dodatkowo wykazują najwyższy poziom egocentryzmu. Są oni o wiele bardziej skłonni do zależności i bierności, niż zabójcy z motywów ekonomicznych czy z zemsty. Stanowią populację, w której potrzeba dominacji jest chronicznie sfrustrowana, co w efekcie w istotnym stopniu powoduje zaburzenia ich obrazu własnej osoby. Bardzo wysoki poziom chłodu emocjonalnego, brak syntonii czy współbrzmienia uczuciowego, skłonności do kumulowania napięcia emocjonalnego, sztywność percepcyjna oraz rozbudowanie sfery marzeniowo-wyobraźniowej zdają się pozostawać w związku z tymi mechanizmami rozwoju i kształtowania się osobowości, które powstały na skutek tłumienia, kontrolowania i rzutowania stanów niepokoju, lęku i wrogości. Lęk u sprawców zabójstw seksualnych może odgrywać patologiczną rolę w rozwoju osobowości bądź wynikać z sytuacji, w której badani podejmują działania zmierzające do zaspokojenia swoich potrzeb seksualnych, stosując przemoc.

Spośród zmiennych osobowościowych, mających wpływ na kształtowanie się obrazu własnej osoby i odpowiadających często za skłonności do spontanicznej, irracjonalnej agresji, wyodrębniono poczucie własnej tożsamości, kontroli nad otoczeniem i własnej wartości³⁹. W przypadku zabójców seksualnych doszło do kumulacji wszystkich zmiennych niekorzystnych do prawidłowego funkcjonowania osobowości. Stanowią oni grupę charakteryzującą się najsilnie zaznaczoną potrzebą potwierdzenia własnego znaczenia, całkowitym brakiem poczucia mocy i kompetencji oraz poczuciem mniejszej wartości. Brak zgodności pomiędzy realnym a idealnym obrazem własnej osoby stanowi dodatkowe źródło napięć i konfliktów emocjonalnych. Zwiększają one istotnie częstotliwość przeżywanych przez sprawców negatywnych uczuć i emocji, stanowiąc energetyczną gotowość do reakcji agresywnych i zachowań kompensacyjnych.

³⁸ Tamże, s. 68-71.

³⁹ Tamże.

Sprawcy zabójstw są osobami o zróżnicowanym poziomie intro/ekstrawersji⁴⁰. W całej populacji sprawców zabójstw dominuje introwertywna struktura osobowości. Utrudnia im ona nawiązywanie satysfakcjonujących kontaktów emocjonalnych z innymi ludźmi, wraz z wysokim neurotyzmem odpowiada za gotowość do kumulowania napięcia emocjonalnego, wywołuje skłonności do rozwiązywania konfliktów i zaspokojenia potrzeb sfery wyobraźniowo-marzeniowej.

Badania psychiatryczne wykazały, że zabójcy seksualni są grupą charakterystyczną. Szczególnie zaburzoną sferą osobowości tego typu zabójców są procesy i mechanizmy dotyczące życia seksualnego. Od pozostałych grup różnią się większą częstotliwością występowania zbrodni płciowych, najczęściej pod postacią sadomasochizmu, fetyszyzmu, oglądactwa, pedofilii i zoofilii. Zaburzeniom tym często towarzyszy wzmoczony popęd seksualny. Wykazują oni zdecydowanie większe trudności w pożyciu ze stałą partnerką seksualną, częściej są osobnikami rozwiedzionymi, a w udzielanych o sobie informacjach wskazują na wyższą niż przeciętnie liczbę partnerek seksualnych.

Dokonując zwięzłej analizy osobowości sprawców przestępstw można za K. Badźmirowską-Masłowską⁴¹ stwierdzić, że młodociani mężczyźni, sprawcy zabójstw, prezentują wyższy poziom rozwoju umysłowego niż kobiety, częściej natomiast stwierdza się u nich występowanie zaburzeń osobowości, głębokie zaburzenia osobowości nie łączą się z poziomem rozwoju intelektualnego mężczyzn. Dodatkowo młodocianych sprawców zabójstw cechuje niższy poziom inteligencji niż młodocianych sprawców innych przestępstw. W zbiorowościach sprawców zabójstw zaburzenia osobowości występują bardzo często. A. Szymusik⁴² zaburzoną osobowość zabójców opisuje jako osobowość z głębokimi zaburzeniami temperamentalnymi, manifestującymi się nadpobudliwością, nadwrażliwością, labilnością emocjonalną, małą odpornością na trudne sytuacje, obniżonym poziomem tolerancji na frustracje, tłumionym poczuciem winy.

Zabójców z zaburzoną osobowością⁴³ można podzielić ze względu na stopień agresywności na: nieagresywnych (31%), z tłumioną agresją (23%), skrajnie agresywnych (46%). Grupa zabójców na tle seksualnym charakteryzu-

⁴⁰ *Zabójcy i ich ofiary. Psychologiczne podstawy profilowania nieznanego sprawcy zabójstwa*, red. J. K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska, Kraków 2002, s. 45.

⁴¹ B a d ź m i r o w s k a - M a s ł o w s k a, dz. cyt., s. 85.

⁴² *Dyskusyjne problemy orzecznictwa psychiatryczno-psychologicznego w stanach afektywnych*, „Materiały IX Krajowej Konferencji Sekcji Psychiatrii Sądowej”, Warszawa: PTP 1991, s. 5 n.

⁴³ K u ć, N i e w i a d o m s k a, dz. cyt., s. 171 n.

je się osobowością z cechami introwertywnymi, trudnościami w nawiązywaniu kontaktów emocjonalnych oraz wykazywaniem nastawienia urojeniowego. Skłonności agresywne tych osób są zazwyczaj ukryte, nieraz skierowane przeciwko sobie (samobójcze, próby samobójcze). J. Gierowski⁴⁴ podkreśla, iż tego rodzaju przestępcy z jednej strony boją się kobiet, z drugiej zaś mają często złe doświadczenia z pierwszych kontaktów seksualnych, podczas których w swoim przekonaniu nie sprawdzili się. Charakteryzuje ich nierzadko nieświadomiony, wrogi stosunek do własnej matki. Ich zachowanie w stosunku do ofiar zaspokaja ich potrzebę totalnej władzy, zaś zaburzone myślenie spowodowane deficytem poznawczym powoduje, iż dominującą funkcję regulacyjną osobowości przejmują niższe mechanizmy popędowo-emocjonalne. Mechanizmy te widoczne są także wśród zabójców, u których głównym motywem zbrodni jest zazdrość, zawiść oraz chęć zemsty. Podobne mechanizmy możemy spotkać u jednostek o osobowości ekstrawertycznej. Zdominowane nadmierną potrzebą stymulacji tracą kontrolę nad tym zapotrzebowaniem, doprowadzając do znacznej przewagi mechanizmu pobudzania niż hamowania⁴⁵.

W dalszej części pracy, chciałabym scharakteryzować przypadki dwóch osadzonych, odbywających karę pozbawienia wolności z art. 148 § 1 k.k.

Pierwszy z nich obecnie ma 21 lat. Skazany został na 12 lat pozbawienia wolności.

Z akt osobopoznawczych, opinii sądowo-psychiatrycznych wynika, iż skazany pochodził z rodziny patologicznej. Obydwoje rodzice pozbawieni zostali praw rodzicielskich. Wychowywała go babka, osoba w podeszłym wieku, niewydolna wychowawczo. Nie potrafiła ona przekazać osadzonemu pozytywnych wzorców zachowania. W jej domu często przebywał również ojciec i brat skazanego, którzy notorycznie nadużywali alkoholu. Ze strony Marcina M. nie płynęła żadna chęć poprawy dotychczasowego swego życia. Sam nadużywał alkoholu (zaczął pić od 16 roku życia), miał kłopoty z nauką,

⁴⁴ J. G i e r o w s k i, *Motywacja zabójstw*, Kraków: Wydawn. AM 1989, s. 67.

⁴⁵ Występujące deficyty poznawcze w zakresie ogólnie przyjętych norm regulujących zachowanie są przyczyną zaburzeń nie tylko w reaktywności emocjonalnej jednostki, ale także w jej kontroli nad emocjami oraz nad otoczeniem, w którym przebywa. Brak takich rzeczy, jak dopływ informacji, niezaspokojenie podstawowych potrzeb psychicznych jednostki, tj. potrzeby bezpieczeństwa, uznania czy akceptacji, prowadzi do wewnętrznych zaburzeń w rozwoju struktury jednostki. Czuje się ona odrzucona, niepotrzebna, nieakceptowana w środowisku najbliższych osób. W takiej sytuacji jej rozwój nie może być prawidłowy, albowiem nie istnieją żadne zmienne sytuacyjne, które pozwoliłyby na przyjmowanie określonych postaw, weryfikowanie określonych sytuacji, wyciąganie jakichkolwiek wniosków. Te wszystkie czynniki są podstawą kształtowania się osobowości, organizowania się ośrodka wewnętrznego kontroli (K u ć, N i e w i a d o m s k a, dz. cyt., s. 172 n.).

szkoły średniej nie ukończył. Sporadycznie zażywał narkotyki w tym *speed*. Niekiedy miał się dorywczych prac, a zarobione pieniądze przepijał. Jeszcze przed osadzeniem podejmował próby samobójcze, bo jak twierdzi „nie chciało mu się żyć”. Jest osobą porywczą, w stanie nietrzeźwym zachowuje się nieobliczalnie. Dorastając nawiązywał znajomości przede wszystkim z osobami zdemoralizowanymi, często karanymi sądownie.

Skazany popełnił zabójstwo będąc pod wpływem alkoholu. Alkohol pił na melinie. Po powrocie do domu zasnął, po przebudzeniu wyszedł na podwórko i zadał siedzącemu razem z ojcem mężczyźnie 12 ciosów nożem. Sam na temat wydarzenia wypowiada się bardzo zwięźle „wypiłem 0, 5 litra wódki z kolegą, poszedłem do domu, położyłem się spać i coś mi odbiło, wyszedłem z domu i go zabiłem. Chciałem go nastraszyć”.

Z opinii sądowo-psychiatrycznej wynika, iż skazany ujawnia znaczne napięcie emocjonalne i wyraźne trudności w kontroli swoich emocji i zachowań, ale bez istotnych zaburzeń zachowania. Występuje u niego brak wglądu w siebie i osądu poznawczego, ma upośledzony krytycyzm, niedomagania w sferze uczuć wyższych. Wynika to w dużej mierze z obniżonej sprawności procesów poznawczych oraz z zaniedbań wychowawczo-pedagogicznych. Osadzony ma bardzo mały zasób słów i pojęć, mały zakres wiedzy ogólnej, niski poziom zainteresowań kulturalnych i ambicji życiowych, co jest skutkiem niskiego wykształcenia. Dodatkowo cechuje go nadpobudliwość, skłonność do niepokoju, labilność emocjonalna, uleganie chwiejnym nastrojom, brak skłonności do refleksji, dominacja reakcji impulsywnych, mała regulacja uczuć, nieadekwatna kontrola aż do braku kontroli wewnętrznej i niekontrolowanego zachowania, brak umiejętności nawiązywania prawidłowych reakcji i więzi międzyludzkich, niedojrzałość emocjonalna, egocentryzm, mała odporność na stres i frustrację, brak zdolności modulowania i powściągnięcia emocji, co jest współprzyczyną względnie częstych działań agresywnych. System celów i dążeń nie jest u niego sprecyzowany. Jego postępowanie i zachowania wynikają z doraźnych potrzeb i sytuacji. Nie przejawia on wglądu i samokontroli zarówno siebie jak i otoczenia, stąd w jego zachowaniu przeważają działania pod wpływem doraźnych bodźców sytuacyjnych bez dostatecznej obiektywizacji. Jego uczuciowość ma charakter egocentryczny i niedojrzały. Oczekuje on zainteresowania sobą, doznania współczucia i akceptacji. Ma zbyt małą znajomość norm i zasad współżycia społecznego, by stanowiły mechanizm kontroli jego zachowania.

Wyniki badań ujawniły u niego objawy tzw. encefalopatii wczesnodziecięcej wyrażającej się obniżeniem sprawności intelektualnej, dysocjalnością, uzależnieniem od alkoholu.

Drugi, Łukasz K. skazany z art. 148 § 1 k.k. na 15 lat pozbawienia wolności. W chwili obecnej ma 20 lat. Z akt osobopoznawczych i opinii sądowo-psychiatrycznych wynika, iż pochodzi z rodziny pełnej, ma młodszego o rok brata. Matka osadzonego przed jego skazaniem pracowała jako sprzedawczyni (obecnie nie pracuje), ojciec, zawodowy wojskowy w stopniu starszego sierżanta sztabowego, pracuje na lotnisku. Skazany przestępstwa dokonał będąc pod wpływem alkoholu i środków odurzających (marihuana). Atmosfera domowa nie sprzyjała prawidłowemu rozwojowi młodego człowieka. Ojciec wprowadzał atmosferę grozy i skrajnego rygoryzmu, matka broniła przed nim syna. Sam skazany buntował się przeciwko takiemu traktowaniu. Bardzo wcześnie zaczął pić alkohol (w szkole podstawowej). Szkoły średniej nie ukończył (gdyż wagarował), mimo iż nie stwierdzono u niego obniżonego poziomu inteligencji, a wyniki w nauce były bardzo dobre. (świadcstwo ukończenia I klasy ZSZ w zawodzie stolarz średnia 4,7). Do zdarzenia skutkującego skazaniem Łukasza K. doszło na festynie. Skazany wraz z kolegą brutalnie pobił przygodnie napadniętego dziewiętnastoletniego mężczyznę, między innymi kopiąc oraz uderzając pompką od roweru. Po dokonaniu tego czynu skazany oddalił się nie udzielając mu pomocy.

U Łukasza K. stwierdzono osobowość dysocjalną z jednoczesnym wykluczeniem zmian organicznych i dysfunkcji mózgu. Przejawami tej osobowości u niego są: uwarunkowana postawa lekceważenia społecznych norm, reguł i zobowiązań (wagarowanie, lekceważenie obowiązków szkolnych, przemoc ujawniana na terenie szkoły), niezdolność przeżywania poczucia winy i wykorzystywania doświadczeń, a w szczególności doświadczonych kar, wysuwanie pozornie zasadnych racjonalizacji swego zachowania, manifestowanie egoizmu w kontaktach interpersonalnych, niski poziom wrażliwości emocjonalnej, operacyjny styl myślenia, zdolność wywoływania wrażenia opanowanego i dobrze przystosowanego. Dodatkowo stwierdzono, iż jest on osobą podatną na wpływ kolegów zwłaszcza zdemoralizowanych. Ma trudności w dostosowaniu się do wymogów codziennego życia. Jest człowiekiem zdecydowanym, bardzo często wolnym od wątpienia w siebie, ma mało wątpliwości, jeśli w ogóle wstrzymuje go sprzeciw innych. Swoim zachowaniem często zwraca na siebie uwagę, często jest niecierpliwy wobec przeciwności, zwłoki. Mało skłonny, by odroczyć gratyfikację. Ujawnia słabą refleksję i słabą empatię. Lubi nieformalność i luz. Takie cechy osobowości opiniowanego wpływają na jego drogę życiową. Mimo niezłych możliwości intelektualnych nie ukończył szkoły średniej. Osobowość osadzonego z racji młodego wieku nie jest jeszcze w pełni ukształtowana, ale zdecydowanie kształtuje się w nieprawidłowym kierunku.

Osadzeni wychowali się w skrajnie odmiennych rodzinach, obaj dokonali zabójstwa. Analizując ich osobowość trudno jednoznacznie stwierdzić czy do powstałych zaburzeń doszło przed, czy po dokonaniu zabójstwa. Czy fakt zabicia drugiego człowieka spowodował wypaczenia prawidłowo ukształtowanej osobowości.

BIBLIOGRAFIA

- B a d ź m i r o w s k a - M a s ł o w s k a K.: Młodociani sprawcy zabójstw w Polsce, Kraków: Zakamycze 2000.
- B i l i k i e w i c z A.: Osobowość i uwagi ogólne na temat zaburzeń osobowości, w: Psychiatria, red. A. Bilikiewicz, W. Strzyżewski, Warszawa: PZWL 1992.
- B i l i k i e w i c z A., G r a b o w s k a H.: Psychiatria, Warszawa: PWN 1970.
- C z e c z o t Z., T o m a s z e w s k i T.: Kryminalistyka ogólna, Toruń: Wydawn. COMER 1996.
- Dyskusyjne problemy orzecznictwa psychiatryczno-psychologicznego w stanach afektywnych, w: Materiały IX Krajowej Konferencji Sekcji Psychiatrii Sądowej, Warszawa: PTP 1991.
- Encyklopedia psychologii, red. W. Szewczuk, Warszawa: Fundacja Innowacja 1998.
- G e s t r e m a n n S.: Osobowość, wybrane zagadnienia psychologiczne, Warszawa: PZWS 1970.
- G i e r o w s k i J. K., H e i t z m a n J., S z y m u s i k A.: Sprawcy zabójstw na tle seksualnym – psychopatologia, osobowość i motywacja, „Palestra” 1994, nr 1-2.
- G i e r o w s k i J.: Motywacja zabójstw, Kraków: Wydawn. AM 1989.
- H a n o u s e k T., L e s z c z y Ń s k i J.: Kryminologiczne i kryminalistyczne problemy zabójstw z lubieżności, Warszawa: Dom Wydawniczy ABC 1995.
- J a k u b i k A.: Zaburzenia osobowości, w: Psychiatria, red. A. Bilikiewicz, Warszawa: PZWL 1992.
- J a k u b i k A.: Zaburzenia osobowości, Warszawa: PZWL 1997.
- Klasyczne współczesne koncepcje osobowości, red. A. Gałdowa, t. I, Kraków: Wydawn. UJ 1999.
- K u ć M., N i e w i a d o m s k a J.: Kara kryminalna. Analiza psychologiczno-prawna, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2004.
- K u d r i a w c e w W. N., K o n d r a s z k o w N. N. [i in.]: Osobowość sprawcy przestępstwa, przeł. L. Hochberg, Warszawa: Wydawn. Prawn. 1987.
- Mała Encyklopedia PWN, Warszawa 1999.
- M a r e k A.: Kryminologia, cz. 1. Skrypty i teksty pomocnicze, Toruń: Uniwersytet im. M. Kopernika, 1986.
- Psychiatria, red. A. Bilikiewicz, Warszawa: PZWL 1992³.
- Psychologia kliniczna, red. A. L e w i c k i, Warszawa: PWN 1978⁴.
- R y d z e k T.: Zabójstwa na tle seksualnym i ich sprawcy, PK 1968, nr 73.

- S e l i g m a n M. E. P., W a l k e r E. F., R o s e n h a n D. L.: Psychopatologia, przeł. J. Gilewicz, A. Wojciechowski, Poznań: Wydawn. Zys i s-ka 2003¹.
- S i e k S.: Struktura osobowości, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej 1986.
- S t r e l a u J.: Psychologia. Podręcznik akademicki, Podstawy psychologii, Gdańsk: Gdańskie Wydawn. Psychologiczne 2003.
- S z y m u s i k A., L e ś n i a k E.: Psychiatryczne i psychologiczne aspekty zabójstw, PK, 1975, nr 113.
- Zabójcy i ich ofiary. Psychologiczne podstawy profilowania nieznanymi sprawców zabójstw, red. J. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska, Kraków: PWN 2002.
- Zarys metod leczenia w psychiatrii, red. A. Bilikiewicz, Warszawa: PZWL 1987.
- Z i m b a r d o P. G.: Psychologia i życie (tłum. z ang.), Warszawa: PWN 1999.

PERSÖNLICHKEITSANALYSE DER MORDTÄTER

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der obererwähnte Artikel präsentiert die Grundvoraussetzungen, die die Persönlichkeit die Mordtäter darstellen.

Er bezeichnet die Definition der Persönlichkeit und ihre Hauptgliederung.

Zusätzlich weist auf die Probleme der Persönlichkeitschwäche (-störungen) und ihr Einfluss auf das Benehmen des Straftäters hin.

Er bezeichnet auch, wie groß sie den Einfluss auf sein Benehmen haben und weist auf welche Art und Weise beeinflussen sie die brutale Straftaten hin.

Ich habe mir auch große Mühe gegeben, auf Grund von zwei Fällen von Straftätern die die Freiheitstrafe verbüssen, zu zeigen, dass die Umgebung, in der sie sich erzogen haben, diametralen Einfluss auf die spätere Handlungsweise hatte.

Einerseits Betreuungsmangel von der Familienseite und andererseits die Persönlichkeitschwäche verursachen, dass sie auf sehr raffinierte (gerissene) Art den Mord verübten.

Das sind besonders junge Personen, deren Psyche noch nicht ganz gestaltet ist, aber seine Benehmung, derzeitige Wesen weist hin, dass der Prozess der Resozialisierung schwierig oder sogar unmöglich wird.

Słowa kluczowe: osobowość zabójcy, zabójstwo, kara.

Schlüsselwörter: Persönlichkeit der Mörders, Mord, Strafe.

Key words: murderer's personality, murder, punishment.